

Agnieszka Popowska

"Horyzonty teatru II: droga
Kazimierza Brauna: szkice", pod
redakcją Justyny Brylewskiej, Toruń
2006 : [recenzja]

Kultura i Edukacja nr 2, 139-144

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

których szczególnie bolesne są poważne trudności i niepowodzenia życiowe.

W publikacji warto zapoznać się z informacjami na temat nauczyciela, który dysponuje doświadczeniem zawodowym oraz wiedzą pedagogiczną i psychologiczną, w celu wykrzystania i wspomagania uczniów w ich rozwoju społecznym i intelektualnym. Czy nauczyciel jest wzorem zachowania wobec drugiego człowieka? Czy traktuje ucznia z powagą i szacunkiem? Czy motywuje go do nauki? Czy jest przeciwnikiem i stanowi źródło lęków? Na takie i na wiele innych ciekawych pytań można znaleźć odpowiedzi, które mogą stać się źródłem do refleksji w poszukiwaniu efektywnych sposobów rozwiązywania problemów w pracy pedagogów.

Ewa Domagała-Zyśk pragnie przekonać czytelnika, że skuteczną szansą na sukces szkolny wśród uczniów gimnazjum jest ich wychowanie w środowisku osób znaczących. Dzieci, które przeżywają trudności w relacjach z osobami znaczącymi, nie umieją nawiązywać właściwych kontaktów interpersonalnych, m.in. z nauczycielami i rówieśnikami.

„Wnioski wypływające z badań zgodne są z przeświadczeniem, że celem edukacji jest nie tylko osiągnięcie przez ucznia jak najwyższych wyników intelektualnych, ale przede wszystkim osiągnięcie odpowiedniego poziomu przystosowania społecznego (Pearl, Donahue i Bryan 1986), takiego, który umożliwi młodemu człowiekowi jak najlepsze funkcjonowanie w świecie osób dorosłych. Warto więc, pracując z uczniami przeżywającymi trudności szkolne, zwracać uwagę nie tylko na powszechnie obecne w świadomości pedagogów uwarunkowania niepowodzeń, ale uwzględniać także uwarunkowania i trudności w uczeniu się płynące z zaburzeń w relacjach z osobami dla uczniów znaczącymi” (s. 229).

Każdy nauczyciel w swojej pracy w szkole spotyka się z uczniem mającym trudności w nauce. Umiejętność wsparcia emocjonalnego i intelektualnego dla młodego człowieka może stać się szansą na sukces nie tylko w środowisku szkolnym. Książka ta niech stanie się zachętą dla rodziców i nauczycieli w poszukiwaniu skutecznych sposobów komunikacji z młodzieżą, zwłaszcza w sytuacjach trudnych.

Praca ta nie po raz pierwszy porusza zagadnienia związane z rolą rodziny, szkoły i grupy rówieśniczej w wychowaniu emocjonalnym młodzieży, nowe ujęcie tematu może zasygnalizować potrzebę dobrego przykładu w wychowywaniu młodzieży do roli „osoby znaczącej” wobec drugiego człowieka.

Mirosława Michałek

Agnieszka Popowska (rec.): *Horyzonty teatru II. Droga Kazimierza Brauna. Szkice pod redakcją Justyny Brylewskiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006.

Nakładem Wydawnictwa Adam Marszałek, w serii „Szkice do portretu”, wydany został drugi już tom *Horyzontów teatru* poświęcony Kazimierzowi Braunowi – wybitnemu reżyserowi, pisarzowi, historykowi teatru, pedagogowi, który pracował w wielu polskich teatrach jako reżyser, dyrektor teatrów i na uczelniach jako wykładowca akademicki i autor publikacji z dziedziny historii i teorii teatru. W roku 1985, po wielu latach wieńczonych sukcesami artystycznymi pracy, został pozbawiony przez ówczesne władze możliwości zatrudnienia w Polsce z powodów ideologicznych, politycznych. Wyemigrował do Ameryki, gdzie od ponad dwudziestu lat reżyseruje, pisze i wykłada na amerykańskich uniwersytetach. Kazimierz

Braun staje się reprezentantem pokolenia, które za swoje przekonania polityczne i duchowe było represjonowane, a publikacja dokumentująca jego drogę życiową ukazuje złożoność pracy reżysera, teatrologa, naukowca, pisarza wśród obszarów zniewolenia w PRL.

Premiera wydawnicza tomu pod red. Justyny Brylewskiej zatytułowanego *Horyzonty teatru II. Droga Kazimierza Brauna* zbiega się w czasie z ponownym pobycem w Polsce twórcy, mieszkającego od ponad dwudziestu lat w Ameryce. W 2006 roku reżyser obchodzi jubileusz 70-lecia urodzin oraz 45-lecie pracy artystycznej. M.in. z tej okazji goszcząc na spotkaniu autorskim w Salonie Pisarzy w Bibliotece Narodowej w Warszawie w maju 2006, w odniesieniu do omawianej książki powiedział: „owa »droga« jest zapisem wyznaczania na mapie moich własnych przemieszczeń, miejsc pracy, zamieszkania, pobytu w różnych miastach, krajach, kontynentach, a także jest zapisem drogi duchowej”. W tym duchu postaram się zapoznać czytelników z bogatą zawartością publikacji.

Droga duchowa Kazimierza Brauna ma swoje korzenie w drodze jego poprzedników, zarówno tych z rodziny i znajomych – Jerzego Brauna, Jadwigi Domańskiej czy Antoniego Żulińskiego, o których losach, powiązanych z polską tradycją niepodległościową dowiadujemy się ze szkicu Anny Mieszkowskiej pt. *Korzenie*. Jest to też droga wielkich Polaków, twórców kultury i polskiej tradycji Norwida, Wyspiańskiego, Mickiewicza, Różewicza, Karola Wojtyły. To także wiele ścieżek – znajdujemy zatem w twórczości Brauna praktykę teatralną, a w niej „teatr służby”, „teatr wspólnoty”, jest w niej stały wątek twórczości Norwida, Różewicza, Wyspiańskiego, których reżyserował najczęściej. Jest ścieżka teatrologiczna, głęboko ugruntowana we własnej praktyce te-

atralnej, z jej korzeniami u takich dramaturgów i twórców teatru jak: Norwid, Wyspiański, Różewicz, Craig, Artaud, Appia, Osterwa, Korzeniewski, Axer, Grotowski, Brook, Living Theatre. Owocuje ona autorstwem i wydaniem ponad 30 książek o tematyce teatrologicznej, w językach polskim i obcych. Znajdujemy także ścieżkę literacką – Braun jest autorem powieści, dramatów, poezji. Na końcu równoległą drogą wiedzie jego praca dydaktyczna jako nauczyciela akademickiego, pedagoga w Polsce i na uniwersytetach w Stanach Zjednoczonych.

Wydaje się, że w obecnej sytuacji politycznej Polski nietrudno byłoby samemu Braunowi czy piszącym o nim badaczom ulec pokusie budowania „mitu” twórcy w oparciu o zasługi dla walki o wyzwolenie Polski spod władzy komunizmu, o nakreślanie owej drogi z przewagą jednostronnego światła, z podkreśleniem zasług dla wierności polskiej tradycji niepodległościowej. Książka wtedy stałaby się peanem na cześć „uciśnionego” reżysera czasów PRL, który obecnie jest zrehabilitowany i święci triumfy w wolnej Polsce.

Tak jednak się nie stało i z wielu powodów ta publikacja ma odmienny charakter, staje się w jakiś sposób niepokojąca, prowokująca czytelnika mieszkającego w Polsce pytaniami o kształt polskiej tradycji, szczególnie na tle obecnych wydarzeń politycznych po 1981 roku oraz wyjątkowo istotna wobec aktualnej dyskusji nad problematyką budzenia w Polakach uczuć patriotycznych, wierności i kultywowaniu tradycji wolnościowej obecnie. Mamy możliwość poznania sposobu myślenia, kreślenia wspomnień i własnych refleksji Brauna dotyczących pracy reżysera w Polsce w czasach PRL, dylematów etycznych, taktycznych, dyplomatycznych, artystycznych i osobistych, rodzinnych. Z kształtu publikacji jawi

się cały obszar trudności i wytrwałości, pomysłowości i kompromisów, jakie zmuszony był podejmować ówczesny reżyser, a także obraz ambiwalencji pracy artystycznej owego czasu – odczuwanie „katastrofalnego szczęścia” i „nieszczęśliwej radości”, gdy udawało się „przemycić” jakiś spektakl, mimo interwencji cenzury, czy gdy zostawał, pomimo wielu miesięcy pracy, bez premiery „zjęty”, a jednak widownia podczas próby generalnej pękała w szwach. Mamy także możliwość spojrzenia na te zdarzenia okiem zawodowych historyków czerpiących informacje z różnorodnych archiwaliów (w tym z archiwum IPN) i literatury o Braunie, okazję poznać także ich własne, zawodowe autorefleksje dotyczące współczesnego warsztatu pracy historyka oraz, co ciekawe, także na niektóre z tych tematów spojrzeć poprzez pryzmat artykułów wspomnieniowych samego Brauna.

Horyzonty teatru II rozpoczynają się rozmową przeprowadzoną z Kazimierzem Braunem przez Rafała Zgorzelskiego, zatytułowaną *Otwieranie horyzontów*. To w niej odnajdywane są ścieżki Brauna wiodące przez – nie bez problemów i opóźnień spowodowanych ówczesnym układem politycznym – uzyskane studia polonistyczne w Poznaniu, udział w teatrze studenckim (o czym na łamach *Horyzontów* pisze w szkicu pt. *Epizod poznański* Izabela Skórzyńska), następnie studia w warszawskiej PWST na Wydziale Reżyserii i asystenturę u Erwina Axera w Teatrze Współczesnym w Warszawie oraz debiut reżyserski na deskach Teatru Polskiego. Kolejnym etapem pracy reżysera jest Teatr Wybrzeże w Gdańsku, lecz zawirowania historii i tu przyczyniają się do utraty przez Kazimierza Brauna w 1964 roku pracy zarówno w Gdańsku, jak i Warszawie... Jak się okaże, te zwolnienia, związane z układem sił politycznych, będą stałym ele-

mentem życiorysu reżysera w Polsce Ludowej.

W 1964 roku Braun wraz z rodziną znalazł się w Toruniu, gdzie pracował jako etatowy reżyser w Teatrze im. Wilama Horzycy, by następnie w latach 1967–1971 roku zostać kierownikiem artystycznym, a od 1971–1975 sprawować pełną dyрекcję Teatru im. Osterwy w Lublinie. Jednak i stamtąd, mimo wielu nagród, osiągnięć artystycznych, poparcia wielu ludzi ze środowiska krytyki, wiernej widowni i kontaktów zagranicznych, został zmuszony do rezygnacji ze stanowiska. Jak pisze Krzysztof Sielicki, dokumentujący w *Horyzontach II* lubelskie sezony Kazimierza Brauna – stał się on „nie do ogarnięcia, nie do kontroli” dla miejscowych władz, a prowincjonalne, peerelowskie konflikty, doprowadziły go do rezygnacji z prowadzenia teatru. Braun, na Lublin zbyt awangardowy, popierał projekt, zbyt nowoczesny jak na gusta owych władz lubelskich, nowego budynku teatru, jako reżyser także nie był piewcą „socjalistycznych wartości”... Sielicki opiera swoje badania także na archiwaliach IPN oraz KWMO we Wrocławiu. Stąd dowiadujemy się o tym, że Braun był nie tylko inwigilowany, ale że przeciw niemu była prowadzona w niektórych okresach działalności – jak np. w końcowym etapie pracy w Lublinie – cała szkalująca go i utrudniająca rozwój zawodowy kampania.

Dalsza droga doprowadziła Brauna wraz z rodziną do Wrocławia, gdzie objął kierownictwo Teatru Współczesnego. Wrocław w ówczesnych czasach – a był to rok 1974 – stanowił mekkę nowego teatru w Polsce, był ośrodkiem, ku któremu dążyli kreatywni i otwarci artyści. Tworzyli tu i pracowali m.in. Grotowski, Różewicz (z którym Brauna łączyły więzy zawodowej i prywatnej sympatii), Degler. Tu wydawano „Odrę”, tu odbywały się Festiwale

Teatru Otwartego oraz Festiwalu Sztuk Współczesnych. Braun miał już wtedy opinię zdolnego, nagradzanego reżysera, sprawnego dyrektora, ale także i nieco nieobliczalnego eksperymentatora, oraz człowieka obcego politycznie i ideowo, jednak to ostatnie – jak pisze Krystyna Hoffman w szkicu *Wielki Teatr Wspólnoty we Wrocławiu* – początkowo zlekceważono... Braun współpracował we Współczesnym z Różewiczem – wystawiali m.in. *Białe małżeństwo*, *Pułapkę*, *Przyrost naturalny* – a od tego teatru Brauna i dramatu Różewicza prowadzi – jak pisze autorka – „droga na rozległe obszary dramatu, teatru, plastyki, literatury, podstawowych syndromów cywilizacyjnych i kulturowych schyłku XX i początku XXI wieku”. Tu wystawił *Anne Livię*, poemat sceniczny Brauna i Słomczyńskiego w oparciu o teksty Joyce’a. Także tu powstała *Operetka* według Gombrowicza – historiozoficzna interpretacja historii Europy aż po bolszewizm i nazizm. W 1978 r. Braun wystawił we Wrocławiu *Dziady*, które wraz z *Białym małżeństwem*, *Anną Livią*, *Operetką* ustaliły jego artystyczną pozycję reżysera i dyrektora teatru. W czasie trwania stanu wojennego odbyła się premiera *Dżumy* Camusa we własnej adaptacji i reżyserii Brauna. Przenośnia dotycząca stanu wojennego była czytelna... W 1984 roku wojewoda wrocławski Janusz Owczarek odwołał Kazimierza Brauna ze stanowiska kierownika artystycznego i dyrektora Teatru Współczesnego we Wrocławiu. Na łamach *Horyzontów II*, w artykule *Sprawa Teatru Współczesnego*, pisze szeroko o tej trudnej do wyjaśnienia w owych czasach sprawie Jarosław Szymkiewicz. Co szczególnie ważne – wcześniej artykuł ten był opublikowany przez autora pod pseudonimem Andrzej Żmudzki, w podziemnym czasopiśmie „Obecność” pod red. Lothara Herbata, w numerze 7 w 1984 roku. Obecnie artykuł

ukazuje się w *Horyzontach teatru II* już pod prawdziwym nazwiskiem autora. O Wrocławiu pisze w *Horyzontach II* także sam Kazimierz Braun w szkicu *Pamiętam Teatr Współczesny 1974–1984* – wspominając początek swojej pracy, budowę repertuaru, który stanowiłby o sile tego teatru i jego misji, wspomina wielokrotne prace i powiązania twórcze z Różewiczem, z Helmutem Kajzarem, a także możliwości wyjazdów zagranicznych zespołu pod jego dyrekcją. Należne miejsce znajdują także wspomnienia dotyczące ówczesnego zespołu i publiczności. Na zakończenie szkicu Braun przedstawia także swoje wspomnienia związane ze sprawą wyrzucenia go z wrocławskiego Teatru Współczesnego.

Od 1985 roku Kazimierz Braun, pozbawiony przez władze PRL możliwości pracy w zawodzie zarówno reżysera, jak i wykładowcy akademickiego, zmuszony został do emigracji w poszukiwaniu możliwości pracy. Wyemigrował do Ameryki.

O amerykańskim etapie jego życia i twórczości w *Horyzontach teatru II* mówią trzy szkice – bardzo ważny dla samego Brauna artykuł Daniela Geroulda – najwybitniejszego amerykańskiego znawcy teatru polskiego – zatytułowany *W służbie sztuki i narodu*, ukazujący recepcję pracy naukowej Kazimierza Brauna w Stanach Zjednoczonych. Braun jest bowiem m.in. autorem, wśród swoich licznych książek z dziedziny teorii i historii teatru, pierwszej w ogóle całościowej historii teatru w Polsce w języku angielskim, pierwszej również wydanej w Stanach Zjednoczonych, zatytułowanej *Krótką* („tylko” 500-stronicowa, a to i tak przecież niewiele) *historia teatru polskiego od XI do XX wieku*. Braun, zdaniem Daniela Geroulda ma do kreślenia tej historii teatru szczególne, wyjątkowe kwalifikacje jako reżyser, dyrektor teatru, artysta, autor, uczoney

i wykładowca, zaangażowany w życie teatralne w Polsce, a od ponad 20 lat – jako ambasador kultury polskiej w Ameryce.

O życiu i działaniach profesora Brauna w Ameryce pisze Piotr Horbatowski, w tym m.in. o sytuacji Brauna jako emigranta w pierwszych, trudnych latach po opuszczeniu Polski, o trudach i wyzwaniach związanych z pracą na amerykańskich uniwersytetach, w końcu także z ponownymi propozycjami reżyserskimi za Oceanem. Braun pracował m.in. w New York University w Nowym Jorku, w Swarthmore College w Pensylwanii, obecnie pracuje na University at Buffalo w Nowym Jorku. Reżyserował m.in. w teatrach Los Angeles, Chicago, Knoxville, Kalamazoo, a później w Buffalo. O pracy reżyserskiej i uniwersyteckiej Brauna w Ameryce pisze Piotr Horbatowski w szkicu pt. *Na migracji*, w nim także znajdują się wątki dotyczące życia Polonii w Ameryce.

Ostatnim z kolei szkicem zawartym w *Horyzontach II* jest tekst Joanny Sokołowskiej – Gwizdka traktujący o wydanym zbiorze sztuk wybranych Kazimierza Brauna *Sztuki o Polakach*. Autorka omawia treść, okoliczności powstania, inspiracje i dotychczasowe realizacje dramatów Brauna m.in. o Helenie Modrzejewskiej – wspaniałej polskiej aktorce, która wyemigrowała do Ameryki, o Tamarze Łempickiej – malarce, która zapoczątkowała Art Deco, o wybitnym polskim pianinie i mężu stanu – Ignacym Paderewskim, o Marii Skłodowskiej-Curie. W *Sztukach o Polakach* Braun zawiera ważne historie, które upamiętniają i ożywiają postaci polskiej kultury, a także ożywiają je, a wraz z nimi wartości polskiej kultury i tradycji, wartości etyczne. Autor ukazuje życie tych wielkich polskich emigrantów, naukową, artystyczną, polityczną stronę ich dokonań, ich wzloty i chwile dramatycznych załamań.

W zakończeniu *Horyzontów teatru II* znajduje się amerykańskie kalendarium Kazimierza Brauna obejmujące lata 1985–2006. Zawiera ono wykaz prac akademickich, reżyserskich, publikacji książek, dane dotyczące prowadzenia warsztatów reżyserskich, wykładów na międzynarodowych konferencjach oraz inne wydarzenia z zawodowego życia w Ameryce. W publikacji zawarte są także: wykaz inscenizacji w latach 1961–2006 obejmujący 145 pozycji, wykaz książek za lata 1967–2006. Istotnym dodatkiem jest także *Przyczynek do bibliografii Kazimierza Brauna za lata 2004–2005* oraz uzupełnienia za lata poprzednie autorstwa Barbary Bułat.

Kazimierz Braun, po latach pracy artystycznej i pedagogicznej w kraju, po latach obecności w jego repertuarze reżyserskim wielkiej literatury narodowej w służbie dwu wymiarom – ludzkiemu i artystycznemu, gdzie moralny wymiar teatru stanowił zawsze nierozzerwalną jedność z wymiarem artystycznym – powrócił, jednak tym razem już na dobrowolną emigrację do Stanów Zjednoczonych. Tam, wśród Amerykanów, emigrantów, wśród środowiska polonijnego pełni, zgodnie ze swym powołaniem, „służbę poprzez teatr”, stając się „ambasadorem Polski i polskiej kultury za granicą”. Jest to szczególna droga wierności ideałom nie tylko wobec trudności, w jakich w czasie zniewolenia Polski czasów PRL-u przyszło pracować, jak mówi sam Braun w tytule jednej ze swoich książek *W obszarach wolności i obszarach zniewolenia*, lecz obecnie w Ameryce sprostać także wyzwaniom wobec współczesnych przemian kulturowych. Droga duchowa i intelektualna Brauna w Ameryce jest wyrazem aktualnego dialogu i świadectwa, które mimo ciągłości i niezmienności postawy reżysera, pisarza, pedagoga, także aktywnego wobec kultury pono-

woczesnej, głoszącej „amoralizm sztuki”, staje się – paradoksalnie – prowokacją i szczególnym wyzwaniem. Ironią i paradoksem życia praktycznego i duchowego jest fakt, że właśnie teraz, w wolnej Polsce, Braun nie czuje się tak potrzebny jak właśnie tam, w Ameryce, w jej tyglu kulturowym widzi dalszy sens swojej „drogi”. Ta droga „emigranta” różni się jednak obecnie zasadniczo od sytuacji emigracji za czasów komunizmu – nie ma „żelaznej kurtyny”, można zawsze przyjechać i wrócić, internetowa prasa daje codzienny dostęp do informacji na temat tego, co dzieje się w kraju. A odległość – należy dystans. Zatem obecność Brauna w Ameryce jest częścią misji akcentującej poprzez historię teatru polskiego polską tożsamość kulturową w świecie, jako drogi umiłowania wolności i walki o nią. Jak powtarza Braun – parafrazując Cypriana Norwida – to, że pozostajemy długo od kraju oddaleni, tracimy z oczu szczegóły i detale miejscowe, a zostają jedynie zarysy – nie gubi nam szansy dostrzeżenia w tej oddalonej Polsce wciąż prawdy dobra i piękna.

Agnieszka Popowska

Marcin Żynda (rec.): Iwona Urbańska, *Życie kulturalne więźniów w KL Auschwitz w świetle relacji i pamiątek*, Toruń 2005, Wydawnictwo Adam Marszałek, ss. 229.

Tematyka związana z drugą wojną światową, mimo upływu czasu, ciągle cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem badaczy. Obok charakterystycznych dla tego okresu kwestii związanych z działaniami wojennymi, opracowywane są także zagadnienia prezentujące życie ludności w okupowanych krajach. Bardzo interesującym tematem dotyczącym tego zakresu jest funkcjonowanie w czasie drugiej

wojny światowej nazistowskich obozów koncentracyjnych oraz realizowana przy ich pomocy ludobójcza polityka hitlerowskich Niemiec.

Owoce badań dotyczących życia więźniów w niemieckich obozach koncentracyjnych jest praca Iwony Urbańskiej: *Życie kulturalne więźniów w KL Auschwitz w świetle relacji i pamiątek*. Wydana w 2005 roku, nakładem toruńskiego Wydawnictwa Adam Marszałek, książka jest „próbą ukazania jednego z rzadziej wspomnianych aspektów obozowego życia. Omawia ona działalność kulturalną więźniów w największym niemieckim obozie koncentracyjnym na ziemiach polskich [...]” (recenzja umieszczona na dolnej okładzinie książki).

Zakres terytorialny pracy ograniczony jest do obozu w Oświęcimiu, Brzezince oraz obozów filialnych, a zasięg chronologiczny w naturalny sposób wyznaczają lata istnienia KL Auschwitz (1940–1945). Podstawowym zaś materiałem badawczym były wydane drukiem pamiątki i wspomnienia byłych więźniów. Większość tych prac napisana została przez osoby narodowości polskiej, choć w relacjach tych zawarte są także informacje dotyczące uczestnictwa w życiu kulturalnym więźniów innych narodowości (np. ukraińskiej czy greckiej – s. 99 i 112). Wspomniane źródła zostały w istotny sposób wzbogacone także kwerendą archiwalną, przeprowadzoną w Archiwum Państwowego Muzeum w Oświęcimiu, gdzie przechowywane są m.in. „ankiety” przeprowadzone wśród byłych więźniów, a dotyczące przejawów i form życia kulturalnego w obozie. Omawiana praca została zatem oparta na analizie bogatego materiału badawczego.

Książka podzielona została na cztery rozdziały. Pierwszy z nich to swoiste wprowadzenie, szczególnie przydatne dla osób nieposia-